
Graham Robb

Léggömbös kalandok

Richard Holmes: Falling Upwards: How We Took to the Air (Pantheon, 2013, 404 oldal) című könyvének bemutatása

Richard Holmes¹ írásainak figyelmes olvasói valószínűleg már tudják, hogy a brit tudós nem idegenkedik a technikai sportoktól. Egy-egy ön-életrajzi vonatkozású utalásban már találkozhatunk a motorjával keskeny vidéki utakon száguldó vagy vitorlásán az Északi-tenger habjait szelő Holmes-szal; így valószínűleg nem fognak meglepődni akkor sem, amikor megtudják, hogy a hőlégballoonozás világa sem áll messze tőle, sőt már többször is a levegőbe emelkedett a „selymes felhő” alá kötött fonott kosárban. Az egyik ilyen légi utazás végén egy meglehetősen barátságatlan, sertésekkel teli mezőn landolt a kelet-angliai Norfolk-megyében, ahol egyébként otthona is található. Egy másik alkalommal egy olyan hőlégballoon utasa volt, melynek pilótája a gondosan ápolót pázsiton próbált meg leszállni a canberrai parlament épülete előtt – és valószínűleg meg is tette volna, ha el nem zavarja egy szemfüles biztonsági tiszt, aki azzal fenyegetőzött, hogy parkolójegyet váltat velünk.

Holmes osztja a ballonosok által érzett csodálatot, akiknek „álomszerű történeteit és romantikus kalandjait” elmeséli. És úgy tűnik, hogy osztja a csúszalanságukat is. A *Falling Upwards* (a könyv címének hangulatát talán a „*Zuhanás az ég felé*” fordítás adhatná vissza legjobban) nyitójelenetében például a négyéves Holmes-ot láthatjuk egy falusi ünnepségen. Nagybátyja,

aki akkoriban a brit Királyi Légierő pilótájaként szolgált, egy héliummal töltött léggömböt kötött a kis Holmes ingének legfelső gombjához. A léggömb, emlékszik vissza Holmes, „türelmetlenül rángatott az ég felé, és kezdtem úgy érezni, hogy bizonytalanul állok a lábamon. Úgy éreztem, hogy zuhanok – felfelé.”

Holmes új könyve távolról sem a léggömbök és a léggömbözés egyszerű története. Sokkal inkább a ballonok esztétikus vonzerejének, illetve a „társadalomra és a fantáziára gyakorolt hatásuknak”, az általuk inspirált írásoknak és maguknak a ballonosoknak a dicsérete. Miközben néha hihetetlennek tűnő történeteket mesél bátorságról és katasztrófáról, Holmes egy sajátos társadalomtörténetet ír.

A szerző alig tesz említést a Montgolfier-testvérek 1782-es találmányáról, a „papírzacskóba zárt felhőről”, mivel a témára már kitért korábbi, *The Age of Wonder: How the Romantic Generation Discovered the Beauty and Terror of Science* (Pantheon, 2009, 576 oldal) című könyvében. Ám így is akad bőven felidézésre méltó érdekesség, különlegesség a ballonos repülés világának korai történetéből.

1783. augusztus 27-én délután háromnegyed hatkor a Párizstól tíz mérföldre északkeletre található Gonesse falu lakossága különös jelenségre lett figyelmes. Néhányan úgy gondolták, hogy a Holdat látják leszállni az égből. A különös „repülő tárgy” kezdetben szinte függőlegesen zuhant lefelé, majd ferdén ereszkedett tovább. A legtöbb 18. századi paraszt számára – még azoknak is, akik a gonesse-iekhez hasonlóan csak kőhajításnyira éltek a francia fővárostól – a természetfölötti (illetve annak vélt) jelenségek szinte mindennapos dolognak számítottak. Ez a jelenség azonban valami olyasmi volt, amihez hasonlóval addig nem találkoztak se a tündérmesékben, se a legendákban. Ahogy a titokzatos tárgy egyre közelebb és közelebb ereszkedett a földhöz, egy hatalmas, alaktalan, vörös és fehér

¹ Esetünkben nem a néhány éve elhunyt Edward Richard Holmes-ról (1946–2011), a neves brit hadtörténészről van szó, hanem a főként életrajzairól és irodalomtörténeti vonatkozású írásairól ismert Richard Holmes-ról (1945–).

színű selyemből készült zsákforma tárgy kezdett kibontakozni a megfigyelők szeme előtt. Bár a „zsákból” már elillant a „gyúlékony levegő”, azaz a hidrogén java, amit aznap délután töltöttek bele a párizsi Mars-mezőn, annyi azért még maradt benne, hogy egy darabig tovább sodródjon a mezőkön keresztül. Az eseményről szóló beszámolók későbbi változataiban az olvasható, hogy a rémült gonesse-i parasztek elpusztították a pilóta nélküli repülő alkalmatosságot. Ám egy alig három évvel az esemény után kiadott beszámoló arra utal, hogy reakciójuk kifinomultabb és gyakorlatiasabb volt: „Néhányan a sarkukra álltak, mások letérdeltek és védőszentjükhöz imádkoztak. A legbátrabbak előbb kövekkel dobálták meg a léggömböt, aztán utánaszaladtak, egy ló farkához kötötték és visszavonszolták Gonesse-be.” A történetnek van olyan változata is, amely szerint a feldühödött parasztek előbb megdobálták a lezuhant léggömböt, aztán villákkal és kaszákkal estek neki, a roncs maradékát pedig egy ló farka után kötve addig vonszolták, amíg a ballonnál csak foszlányok maradtak. Akárhogy is történt, azt mindenesetre valószínűnek tarthatjuk, hogy hat évvel a francia forradalom kitörése előtt aligha bántak kesztyűs kézzel egy drága anyagokból készült, Párizs felől érkező idegen tárggyal – ami valójában a Jacques Alexandre César Charles által készített első hidrogénnel töltött ballon volt.

A gonesse-i parasztek valószínűleg jól tették, hogy óvatosak voltak. Sok „színes mese” sugallja azt Holmes lenyűgöző „igazi léggömb-történeteinek füzéréből”, hogy a többi új, izgalmas játékhoz hasonlóan a ballon is infantilizáló hatást gyakorolt a felhasználóira. Amikor a magasba emelkedve látták, hogy alant sötét foltokká olvadnak az emberi civilizáció dicsőségei és vívmányai, néhány korai aeronauta – még azok is, akiknek egyébként komoly tudományos szándékaik voltak – úgy viselkedett, mintha valami felelőtlen felsőbbrendű lény lett volna. 1836 egyik sötét novemberi éjszakáján Charles Green angol léghajós egy ír zenész és a brit parlament egyik képviselője társaságában láthatatlanul lebegett valahol Belgiumban, a „túlvilági, vakító fényvel izzó tüzes öntödék” felett, de elég közel ahhoz, hogy hallja az öntödei munkások köhögését és káromkodását. Egy

kötél végére kötött, ragyogó kék fényt árasztó bengal-lámpát eresztett alá a léggömb kosarából. Amikor a lámpa már szinte a munkások feje fölött lógott, arra utasította egyik útítársát, hogy fogjon egy szőcsövet és kezdjen francia és német nyelven kiáltozni, „mintha csak valamiféle természetfeletti hatalom látogatta volna meg a belgákat.” Lelki szemeivel látni vélte, hogy a „becsületes iparosok” úgy remegnek, mintha egy primitív törzs tagjai lennének, akik „felnéznek rémálmaik tárgyára.” Hogy teljes legyen a hatás, Green a felfelé fordított arccal bámuló munkások képébe zúdította az egyik ballasztként magukkal vitt homokzsák tartalmának felét.

Az első ballonosok „csodálatos gondatlansága”, ahogy Holmes írja, megkönnyítette a léggömb-technológia gyors finomítását, fejlesztését is. Charles Green például zseniálisan egyszerű módszert dolgozott ki a ballon magasságának szabályozására. Repülés közben egy több száz láb hosszú, nehéz manilakötelet csörlőztek ki a ballon kosárból. Amikor a ballon elég közel jutott a talajhoz ahhoz, hogy a kötél vége a földhöz érjen, a kötél ballaszt súlya átkerült a földre, a ballon pedig ismét emelkedni kezdett, s emelkedett egészen mindaddig, amíg el nem ért egy új egyensúlyi pontot. A nagyszerű találmány azonban már korántsem tűnhetett annyira egyszerűnek a földhözragadt halandók szemszögéből. Holmes azt írja, hogy Greent személyesen fogadták akárhol is ért földet a 19. század eleji Anglia „nagyreszt lakatlan vidékén”, bár azt is megjegyzi, hogy miközben a meggondolatlan léghajós úgy érezte, hogy repülés közben földi gondjai elpárolognak, a ballon által vonszolt kikötőkötél „fasorokon és sövényeken vágott át, szarvasmarhákkal teli legelőkön vagy bevetett szántóföldeken sziszegett keresztül, és az sem ment ritkaságszámba, hogy levert egy-egy cserepet vagy kólapot egy falusi templom vagy magányosan álló istálló tetejéről.”

Nagyjából egy évtizeddel a Montgolfier-testvérek léggömbkísérletei és az első élőlények légi utazása (egy birka, egy kacsa és egy kakas repülése Versailles-ban 1783-ban) után már emberi lényeket hordozó léggömbök emelkedtek számos európai város egére. Az első amerikai ballonos

repülésre 1793-ban, Philadelphiában került sor Jean-Pierre Blanchard francia léghajós jóvoltából, akinek még egy George Washington által aláírt „légi útlevelet” is kiállítottak. Blanchard védence, egy rendkívül félénk Sophie nevű fiatal nő légi cirkuszi mutatványá alakította magát, és műsora annyira lenyűgözte Napóleont, hogy a francia császár kinevezte „a hivatalos ünnepek aeronautájává” (*Aéronaute des Fêtes Officielles*). Sophie Blanchard egy kis gondolában emelkedett a magasba – és néha az is megesett, hogy elszunyókált aprócska kabinjában –, amit Holmes egy „repülő pezsgősvödörhöz” hasonlít. Az artistalány tűzijátékkal kísért előadásokra specializálódott. A tölteteket repülés közben ő gyűjtötte be a léggömb kosarából. A nézők álmélkodva bámulták Sophie-t, aki odalentről úgy nézett ki, mint egy „kis fehér alak [...] több száz lábbal a föld felszíne fölött függeszkedve az éjszakai égbolton, lángoló csillagok tengere és színezett füst között.” 1819-ben aztán Sophie-t is utolérte a végzet: tizenöt évnyi szédítő légi és pirotechnikai karrier után véletlenül felgyűjtotta a ballonnját, és a magasból lezuhanva halála zúzta magát egy párizsi utca kövén.

A ballon-örület ellenére, mondja Holmes, a „ballonok célja és lehetőségei” eleinte tisztázatlanok maradtak. Olyan volt, mintha a ballon egy másik bolygóról csöppent volna a Földre, és nem volt magyarázat arra, hogy mire kell vagy lehet használni. A tömegben, amely szemtanúja volt a később Gonesse-ben leszállt ballon felbocsátásának, ott állt Benjamin Franklin is. Amikor később feltették neki a kérdést, hogy „Mi a haszna egy léggömbnek?” Franklin kérdéssel válaszolt „Mi a haszna egy újszülött csecsemőnek?” Benjamin Franklin feltalálói génuszára volt szükség ahhoz, hogy feladatot találjanak a csodálatos játékszernek. A korai elgondolások egyike az volt, hogy egy kisebb ballonnal könnyített hírvivő képes lenne az utaktól függetlenül, egyenes vonalban futni, átugrálva az útjába eső sövények és kisebb tavak fölött, ami jelentősen lerövidítené az üzenetek célba juttatásához szükséges időt. Ballont lehetne kötni egy rokkant székéhez, hogy a mozgását megkönnyítsék. A léggömböket légi hűtőszekrényként lehet használni, egy léggömbflottával

pedig át lehetne juttatni egy inváziós haderőt Franciaországból a La Manche-csatornán keresztül Angliába.

Egy ideig a léggömb gyakorlati előnyei első sorban katonai jellegűeknek tűntek. Napoleon seregében, illetve később, az amerikai polgárháborúban is használtak kötött léggömböket megfigyelőplatformként. Azon túl, hogy fontos stratégiai információkkal szolgáltak a hadvezetés – és nagyon is nyilvánvaló célpont az ellenséges muskétások – számára, az „égi kém” félelmetes pszichológiai fegyvernek bizonyult. Egy osztrák tiszt például a felderítő léggömbök demoralizáló hatásáról panaszkodott, mondván, hogy az ellenséges hadvezér információi olyan pontosak voltak, mintha „a francia tábornok szeme a *táborunkban* lett volna.”

Azonban a legtöbb ballonos számára a Victor Hugo által „lebegő tojásnak” nevezett léggömb fő célja az volt, hogy táplálja a képzeletet és áhítattal töltsse el az elmét. Mintha csak egy csodálatos, hallucinogén gázokból álló felhő lenne, a ballon képes volt újdonságok látszólag végtelen sorát létrehozni. Lehetővé vált, meséli Holmes, hogy az ember kétszer láthassa a naplementét ugyanazon a napon, hogy hallgassák a Föld által az egekbe sugárzott hangok kórusát, hogy a szántóföldi növények, fenyvesek, tavak és kémények szagát követve navigáljanak éjjel, a csillagos ég alatt, hogy felfedezzék azt a birodalmat, melynek égboltja mélykék színű volt, és ahol pillangók felhői úgy lebegtek tova a ballon mellett, mintha a virágokkal teli mező lennének.

„Csupa öröm és gyönyörűség” – ezekkel a szavakkal foglalta össze tapasztalatait Thomas Baldwin, akit Holmes „a léggömbözéshez való egzisztencialista hozzáállás úttörőjének” hív. Baldwin *Airopaedia, or Narrative of a Balloon Excursion from Chester in 1785 (Airopaedia, avagy egy Chesterből, 1785-ben tett hőléggömb-kirándulás története)* című könyvében jelentek meg az első levegőből készített rajzok, és ugyanitt találhatunk egy csodálatos diagramot, amely Baldwin ballonjának dugóhúzószzerű repülési útvonalát ábrázolja egy térképre vetítve. Baldwin léggömbjének kosara valóságos kis műterem volt, felszerelve a művészi munkához szükséges szinte minden kellékkel, úgymint

„festékekkel és ecsetekkel, rajzlaptömbökkel és perspektíva-szemüveggel.” Amikor a magasba emelkedett, a felszerelések érezték, hogy egy éber álomban jár. Messze odalent a Dee folyó piros, Warrington városa pedig kék színűnek látszott, és minden „tökéletesen síknak tűnt, még a legmagasabb épületeknek sem volt látható magassága.” Noha Baldwin eksztatikus élményeit nem sorolhatjuk a tudományos megfigyelések közé, így is nagyon jól illusztrálják, hogy milyen volt az emberi elme első találkozása egy új világgal. A könyv számos szépsége közül az egyik épp az, hogy Holmes megadja ezeknek a tünékeny pillanatoknak a maguk helyét a történelemben.

Ezeket az eksztatikus úttörőket követve felfedezhetjük a 18. század végének, illetve a 19. század elejének távoli és idegen világát. Az „elszánt”, „rettenthetetlen” jelentésű angol *intrepid* szó – írja Holmes – olyan szó, amit „automatikusan [...] de szinte mindig meg gondolatlanul” a ballonosokhoz kötnek. A „szerencsétlen” vagy a „túl részeg” talán megfelelőbb jelző lenne. Merthogy a ballonozás történetének legalábbis az első száz évében a ballaszt egyik leggyakoribb formájának a palackozott pezsgő számított. Különös italválasztás, hiszen nagy magasságban a pezsgő annyira kitágul, hogy kilövell a palackból – talán épp ezért egészítették ki a léggömbök utasai gyakran brandyvel a magukkal vitt „folyékony ballasztot”. Míg a hidrogén a ballon köpenyét tágitotta ki nagy magasságban, a pezsgő buborékjainak a pilóták agyára volt hasonló hatása.

A pezsgő még akkor is a felszerelés egyik alapvető eleme maradt, amikor a léggömb – a brit meteorológus, James Glaisher szavaival élve – „a vertikális felfedezés eszközevé” vált. 1859-ben, tizennyolc órával azután, hogy a Missouri állambeli St. Louisból felszállt, a ballon, aminek a transz-amerikai léggömbös postaszolgálat megvalósíthatóságát kellett volna bizonyítania, gyorsan ereszkedett a viharos Ontario-tó felé. A kosár már meg-megérintette a felkorbácsolt hullámok tetejét, de még mindig nem volt föld a láthatáron. A pezsgősüvegeket és a postzásákat azonban csak akkor áldozták

fel, amikor már minden magukkal vitt eszközt és bútordarabot kidobtak, sőt a mentőcsónaktól is megváltak.

Kilenc évvel korábban két ballonos tapasztalattal nem rendelkező francia tudós emelkedett a levegőbe a párizsi Observatoire mellől azzal a szándékkal, hogy tanulmányozzák a légkört és megkíséreljék megdönteni a britek által tartott magassági rekordot. A ballonjuk azonban mint-ha öntudatra ébredt volna. („Az ember soha nem tudhatja, ha léggömbökről van szó,” jegyzi meg Holmes.) Ahogy egyre magasabbra emelkedtek, a ballon burka ijesztő mértékben kitágult, és szinte összepréselte a tudósokat, amikor azok megpróbálták kinyitni a szelepet, hogy a benne levő gáz egy részét kiengedve csökkentse a nyomást. A magasság és az oxigénhiány miatt hamarosan elvesztették az eszméletüket. Amikor magukhoz tértek a kábultságból, csodálkozva látták, hogy a makrancos repülő alkalmatlanság finoman lerakta őket „egy, a lotaringiai pezsgőtermelő régió szélén levő szőlőkertben.” Az expedíció a kudarc ellenére sem volt teljes időpocsékolás: a tudósok épségben visszatértek Párizsba, és ha új tudományos adatokra nem is tettek szert, legalább néhány üveg nagyon jó bort hoztak magukkal.

Maga Glaisher, ez az aprólékos meteorológus, akit aligha lehetett volna könnyelműnek nevezni, mindig egy üveg brandy társaságában repült. 1862-ben, miután leszálltak a nyugat-angliai Shropshire valamelyik Isten háta mögötti szegletében, ő és útitársa „sztoikus nyugalommal sétált” hét vagy nyolc mérföldet, hogy „Cold Westonnál, a legközelebbi falusi fogadóban megigyanak egy korsó sört.” Ez azután történt, hogy léggömbjükkel 32 000 láb magasságba emelkedtek; „majdnem az emberi lét határára”, ahol nehéz volt lélegezni, az oxigénhiány miatt pedig csak nehezen tudtak döntést hozni. Úgy tűnik, hogy a kótyagosság – akár a pezsgő, akár az oxigénhiány volt az oka – a korai ballonosok létezésének természetes állapota volt.

Aligha lehetett minden „ballonautának” halálvágya azok közül, akik egy léggömb alá kötött fonott kosárban ülve rábízták magukat a szélre. Mégis sok olyan aeronauta mutatta a légi akrobatákra jellemző lenyűgöző nemtörődöm-

séget, akit a magasba ragadott ellenőrizhetetlen léggömbje. Úgy tűnik, hogy még józanon is elfogadták a sorsukat, mintha csak mennybe menő vértanúk lettek volna.

A francia tudós-kalandor, Gaston Tissandier 1875-ben tett kísérletet a magassági rekord megdöntésére. Ő és két társa a Párizs külvárosában található La Villette gázgyár mellől emelkedtek a levegőbe *Le Zénith* névre hallgató léggömbjükkel. A léggömb gyorsan emelkedett a felhőtlen ég felé, és olyan nagy magasságot ért el igen rövid idő alatt, hogy a legénység összezavarodott az oxigénhiánytól. Ahelyett, hogy a gáz egy részének kiengedésével lassították volna a ballon emelkedését, még több ballasztot dobtak ki. Tissandier így írta le a magasba emelkedés fiziológiai és pszichológiai hatásait:

„Az emberen úrrá levő kábulat állapotot rendkívüli érzés. A test és a lélek elgyengül. Nincs szenvedés, épp ellenkezőleg: az ember egyfajta belső örömet érez. Nem gondol arra, hogy milyen veszélyes a helyzet; csak emelkedik és örül, hogy emelkedik. Hamarosan annyira gyengének érzem magam, hogy még a fejemet se tudtam elfordítani, hogy útitársaimra pillantsak. Szerettem volna felhívni a figyelmet arra, hogy immár 26 000 láb magasan járunk, de a nyelvem megbénult.”

Tissandier beszámolóját különösen háborzongatóvá teszi, hogy miközben ő tovább „zuhanat felfelé”, a magasléggör furcsa békessége felé, két társa már halott volt vagy haldoklott az oxigénhiánytól.

A Holmes által felidézett léggömbös halálesetek közül néhány már-már költőien szép; a narratíva hangja pedig csodáló, vidám és elégius. A könyvben szereplő tragédiák közül talán az egyik legmeggrázóbb az a baleset, amit Julian Barnes mutatott be *Levels of Life (Az élet szintjei)* című írásában. Az eset 1786-ban történt, az áldozat pedig egy angol fiatalember volt.

„Ő volt az egyike azoknak, akik kötelekkel a földön tartották a ballont. Egy szélroham hírtelen a magasba lendítette a léggömböt. Míg társait elengedték a köteleiket, ő tovább tartotta a sajátját, és a ballonnal együtt a magasba emelkedett. Egy idő után azonban már nem tudta tartani magát, elengedte a kötelet és a mélybe zuhant. Ahogy egy jelenkor-történész fogalmaz:

»A becsapódás ereje olyan nagy volt, hogy lábai térdig süppedtek egy virágágyás földjébe, összeroncsolódott belső szervei pedig testéből kiszakadva a lábai elé ömlöttek.«”

(Ironikus módon a fentebb említett jelenkor-történész nem más, mint Richard Holmes; az idézet pedig korábbi könyvéből, a *The Age of Wonder*-ből származik.)

A *Falling Upwards*-ban bemutatott halálesetek többsége azonban nem a magasból való zuhanás következménye. Éppen ellenkezőleg, inkább olyan esetekről olvashatunk, amikor az áldozatok a magasban lelték halálukat. 1870-ben, amikor a porosz hadsereg ostromgyűrűbe zárta Párizst, a léggömb volt a külvilággal való kommunikáció egyetlen eszköze. Az egyik postaléggömböt egy Alexandre Prince nevű tengerész hazafi kormányozta (már ha egy, a szél kényének-kedvének kiszolgáltató repülő alkalmatosság utasára egyáltalán használhatjuk a kormányos szót). Miután november 28-án a levegőbe emelkedett a párizsi Gare d'Orléans mellől, a ballon békésen átsiklott a német vonalak fölött és elindult a tengerpart irányába. A léggömböt egy brit halászhajó legénysége látta utoljára a Scilly-szigetektől harminc mérföldre nyugatra. Abban a pillanatban „kivételesen magasan” repült. Sem a léggömböt, sem a pilótát nem látták többé, bár néhány postásakat később megtaláltak a Lizzard-foknál. A Nagy-Britannia délnyugati csúcskénél található sziklás hegyfok volt az utolsó lehetséges leszállóhely, mielőtt a ballon menthetetlenül kisodródott volna az Atlanti-óceán fölé. Amikor a magasból lenézett, Alexandre Prince valószínűleg úgy ítélte meg, hogy kevés esélye van a sikeres leszállásra, ezért inkább átlendítette a nehéz postászakokat a ballon kosarának széle felett, hogy a küldemények mindenképp célba érjenek. Közben jól tudta, hogy ezzel halálra ítéli magát, hiszen a terhétől megszabadult ballon egyre magasabbra emelkedik...

Úgy tűnhetett, hogy néhányan azok közül a magassági úttörők közül, akik felfedezték (James Glaisher szavait idézve) a légi óceán névtelen partjait, „félíg-meddig szerelmesek voltak a nyugalmas halálba”. Salomon Andrée svéd mérnök és sarki felfedező, akinek Holmes könyve *Extrém léggömbök (Extreme Balloons)*

című utolsó fejezetének legnagyobb részét szenteli, szinte példásan felkészületlen volt, amikor 1897 júliusában a Spitzbergákról felszállva elindult az Északi-sark felé. (Egy Andrée-ról szóló kötet egyébként nemrég jelent meg Alec Wilkinson tollából *The Ice Balloon: S. A. Andrée and the Heroic Age of Arctic Exploration* (Vintage, 2012) címmel.) A ballon kosarában néhány lenyűgöző, de hatástalan technikai újítás mellett természetesen az elmaradhatatlan pezsgő is helyett kapott. Andrée-nak sikerült meggyőzni az expedícióját támogató Svéd Királyi Tudományos Akadémiát arról, hogy egy „állandó nyári szellő” fúj az Északi-sark felé. Ilyen áramlat azonban nem létezett. A léggömb és utasai nyomtalanul eltűntek Andrée és két társa holttestét 1930-ban találták meg, és napjainkból visszatekintve úgy tűnik, hogy az egész szomorú ügy nem volt más, mint egy nagyon bonyolult és költséges öngyilkosság.

Holmes gyakran utal a ballonok természetükből fakadó valószínűtlenségére. A ballonozásban „a tény és a fikció közötti határok furcsán képlékenyek maradnak.” Lehet, hogy ez a valószínűtlenség egyben a halál felfoghatatlansága vagy magának az emberi létnek a valószínűtlensége is: „Van valami kísérteties analógia – írja Holmes – egy ballon selymes bőre [...] és a mi világúrben lebegő szép bolygónk vékony légköri burka között.”

A ballon-mesék maguk is gyakran határosak a hihetlennel, és Holmes-nak nyilvánvalóan tetszik a történelmi narratíva eme homályzónája, ahol az ember néha szinte halani véli a túlfújt fantáziából kiszökő gáz halk sziszegését. A híres amerikai író, Edgar Allan Poe 1844 áprilisában érdekes „álhír-sztorit” jelentetett meg a *New York Sun* lapjain *The Balloon Hoax* (*Astounding Intelligence by Private Express from Charleston via Norfolk! – The Atlantic Ocean crossed in three days!()*) (*A ballonkacsa (Meghökkenítő hírek Charlestonból Norfolkon keresztül! – Három nap alatt átkeltek az Atlanti-óceánon!)*) címmel. A sajátos hírlapi kacsa arról számol be, hogy egy Angliából induló léggömb legénysegének sikerült három nap alatt átkelni az

Atlanti-óceánon. A sztori óriási érdeklődést keltett, és az emberek szinte egymást taposták az újság szerkesztősége előtt, hogy hozzájuthassanak a lap egy-egy példányához. (Ne feledjük, hogy mindez majdnem másfél évtizeddel az első transzatlanti távírókábel lefektetése előtt történt, amikor a két földrész közötti leggyorsabb összeköttetés a legalább egyhetes hajóút volt. A héliummal töltött *Double Eagle II* volt az első léggömb, amelynek sikerült – hat nap alatt – átkelnie az Atlanti-óceánon, ám ez már 1978-ban történt.) 1804-ben a Napóleon császárrá koronázásának alkalmából rendezett ünnepség részeként egy utasok nélküli léggömböt bocsátottak fel a párizsi Notre-Dame mellől. A léggömb, melynek a bronzsán egy hatalmas aranykorona függött, egy éjszaka alatt átkelt az Alpok fölött és folytatta útját dél felé. Amikor elérte Rómát – mintha csak valami felforgató érzelmű szellő hajtotta volna – a ballon lejjebb ereszkedett, és finoman letette a koronát arra az emlékműre, amiről akkoriban úgy hitték, hogy a zsarnok Néró császár sirja. Vajon ez a francia szemmel propaganda-katasztrófának tekinthető fiaskó „hihetetlen egybeesés” volt csupán, kérdezi Holmes, vagy másról van szó? Ami azt illeti, egyáltalán igaz-e a történet? A forrásának olyan olasz újságok tűnnek, amelyek elkerülték a francia cenzor figyelmét...

Mint arra Holmes rámutat, a „mese mestérének” is nevezett Samuel Taylor Coleridge által használt kifejezés, a „hitelenség felfüggesztése” „új, furcsán szó szerinti jelentésre tesz szert” ha ballonokról van szó. Egy, a felhők előtt szinte mozdulatlanul lebegő léggömb még ma is különös, szinte megdöbbentő látványnak számít, miközben egy helikopter vagy egy sugárhajtású vadászgép alig kelt nagyobb feltűnést egy towarepülő madárnál. Az Új-Mexikó állambeli Albuquerque városában minden év októberében nemzetközi hőléggömbballon-találkozót (Albuquerque International Balloon Fiesta) rendeznek, ahol egyszerre akár több száz hőléggömb is a levegőbe emelkedik. Amikor 2010-ben Holmes is részt vett a fesztán, olyan érzése lehetett, mintha egy mesekönyv illusztrációi elevenedtek vol-

na meg és öltöttek volna hőlégballon-testet. A nézők láthattak „mindenféle formájú és alakú léggömböt, a Pepsi-Cola doboztól kezdve Miki egéren és Darth Vaderen át egészen Airabelle-ig, a repülő tehénig.”

A fentebb már említett postaléggömb, ami 1859-ben majdnem belezuhant az Ontario-tóba végül nagy nehezen elérte a tó keleti partját. A New York állam északi részén található Henderson település közelében – óránként több mint hatvan mérföldes sebességgel haladva – becsapódott néhány szilfa közé, aztán újból felemelkedett és megállt ötven láb magasan a föld fölött lebegve. Miután úrrá lettek afölötti csodálkozásukon, hogy még mindig életben vannak, a ballon négy utasa kötelek segítségével leereszkedett a fák koronájából. Új távolsági világrekordot állítottak fel 809 mérföld (illetve ahogy John Wise, az expedíció vezetője gondolta: „mintegy 1200 mérföld”) megtételével.

Néhány telepes sietett eljűk, hogy megnézzék, mi történt, és ott álldogáltak, miközben az aeronauták próbálták összeszedni a roncsokat. Wise szerint „egy szemüveges idős hölgy” megdöbbenését fejezte ki, amikor meglátta, hogy egy

„hosszán hasonlóan értelmesnek látszó emberekből álló társaság egy ilyen szokatlan kinézetű járművel utazik. Aggódva érdeklődött, honnan jöttünk, s mikor azt feleltük, hogy St. Louisból, azt akarta tudni, milyen messze van az onnan? Midőn közöltük vele, hogy több mint ezer mérföldre, vetett ránk egy roppant hitetlenkedő pillantást a szemüvege fölül és azt mondta: »Ennyi egyelőre elég lesz.«”

A „szemüveges idős hölgy” figurája átvitt értelemben a léghajós által a földhözragadt józan észről alkotott kissé leereszkedő karikatúra volt. Húsz évvel később, amikor az immár hetvenegy éves John Wise útnak indult, hogy utastársaival megemlékezzenek a rekorddöntő repülésről, talán felidéződtek benne az idős hölgy szavai. A viharos szél elsodorta Wise *Pathfinder* névre keresztelt léggömbjét; előbb ki a Nagy-tavak fölé, majd onnan még tovább az Atlanti-óceán irányába. Soha többé nem látták. Holmes hagyja, hogy Wise szelleme tovahajozzon a kifürkészhetetlen messzeség irányába. Tapintatosan

hallgat arról, hogy Wise egyik utastársának holttestét (akit akkor már csak a ruhái alapján tudtak azonosítani), nagyjából egy hónappal később partra sodorták a Michigan-tó hullámai...

(*The New York Review of Books*)

Allan Guggenbühl²

Hogyan motiválhatók a diákok?

Az emberek kiskoruktól fogva, és jóformán egész életükben tanulnak. Az iskolában azonban a prepubertás kortól kezdve sok gyereknél és fiatalnál csökkenni kezd a tanulás iránti lelkesedés.

Il faut apprendre tout ça! – Ezt meg kell tanulni! – adta ki az utasítást középiskolai franciatanárunk a tankönyv valamelyik oldalára mutatva. Miközben mi a francia szavakkal küszködünk, addig ő az asztalánál üldögélt, Georgers Simenon valamelyik Maigret-regényét olvasta és *Gauloise bleu*-t szívott. Szinte félelmetes csend uralkodott a tanteremben. Az oktatást viták követték: franciául beszélgettünk Catherine Deneuve-ről, az algériai háborúról, Jacques Dutronc énekes-zeneszerzőről vagy arról, hogy milyen az élet Párizs hatodik kerületében. A franciatanár is részt vett ezekben a beszélgetésekben, szenvedélyesen vitatkozott és igyekezett meggyőzni az osztályát a *culture française*, a francia kultúra fölényéről. A leggyakrabban alkalmazott módszer a frontális osztálymunka volt, de gyakoriak voltak a személyes narratívák, és nem voltak ritkák a politikailag inkorrekt megnyilatkozások sem. Mai szemmel nézve kétségtelenül csapnivaló

2 Dr. Allan Guggenbühl pszichológus és pszichoterapeuta, a Konfliktuskezelés és Mitródrama Intézet (Institut für Konfliktmanagement und Mythodrama) vezetője Zürichben és Bernben (www.ikm.ch). Mindemellett a Zürichi Pedagógiai Főiskola (Pädagogische Hochschule Zürich) professzora. 2013-ban jelent meg *Jugendgewalt. Wie sie entsteht, was Erzieher tun müssen* című könyve a Herder Kiadó gondozásában.